

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM
JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

A HÁZASSÁG INTÉZMÉNYÉNEK PERSPEKTÍVÁI

*A köteleket, a tartalmat és az alanyi kört érő kihívások
tükrében*

doktori értekezés tézisei

DR. MOLNÁR SAROLTA JUDIT

Témavezetők:

DR. JOBBÁGYI GÁBOR egyetemi tanár

DR. SCHANDA BALÁZS egyetemi tanár

Budapest

2018

TARTALOM

I. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA ÉS A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT.....	3
II.A KUTATÁS MÓDSZERE	5
III. AZ ÉRTEKEZÉS ÉS A KUTATÁSI EREDMÉNYEK RÖVID BEMUTATÁSA	9
A JELÖLT KORÁBBI PUBLIKÁCIÓI	16

I. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMÁJA ÉS A KITŰZÖTT KUTATÁSI FELADAT

A házasság az egyik legkomplexebb társadalmi jelenség, az egyén születésének, fejlődésének, a családnak épp úgy, mint a társadalom születésének alapvető közege. Jogi szempontból is e komplexitása a kiindulópont: egyéni, magánéleti, családi és társadalmi, alkotmányos, közjót szolgáló alapintézmény egyszerre.

Azt, hogy a házasság érték, mind a társadalom, mind az egyének javára való intézmény nem csupán nemzetközi egyezményekben való alapjogi elismertsége, hanem alkotmányos értéként való megjelenése, állam általi elismerése is alátámasztja. A jog számára érzékelhető hatások áttekintése nyomán az látszik kirajzolódni, hogy amennyiben a házasság fogalma dogmatikailag nem megfelelően tisztázott, a házasság újraértelmezésének leszünk tanúi, ennek a kérdésnek a körüljárását tűztük ki célul a házasságot érő három kihívás mentén. Ugyanis ha átértelmezés valósul meg, paradigmaváltás fog bekövetkezni, aminek előjelei már most sok ellentmondással járnak, következményei pedig beláthatatlanok. Létezik-e egyetemes monogám házasságfogalom? Jogi szabályozási szempontból az a kérdés, hogy mi a védett érték pontosan, milyen házasságot véd az alkotmányos berendezkedés? Tehát elsősorban arra keressük a választ, hogy mi a házasság lényege, meddig beszélhetünk házasságról, mely elemek megváltoztatása veszi el *differentia specificáját*. A megjelenő új társkapcsolati formák teljesen újrastrukturálják a szabályozott területet, így vizsgálandó milyen hatást gyakorol a házasságra a jogilag értékelt más párkapcsolatok szabályozása, van-e párkapcsolati túlkínálat és mik ennek a következményei.

Vajon van-e jogilag megragadható oka, illetve a szabályozás mikéntje hogyan viszonyul ahhoz, hogy kevesebb a házasságkötés, hogy az állampolgárok a hagyományos házasságon alapuló család helyett egyre inkább választják az élettársi kapcsolatot?¹ Kiindulópontnak tekinthető, hogy az elmúlt bő száz évben a jogilag szabályozott társkapcsolatok terén olyan változások követték egymást, amilyenre korábban több száz év alatt nem volt példa.

Mivel a házasságot érő kihívások az intézmény fogalmi kereteit kérdőjelezzik meg vagyis a házasság célját, tartalmát és formáját, ennek megfelelően választjuk meg kiindulópontunkat is, a házasság legalapvetőbb, konjunktív elemeit a következő felosztásban tárgyaljuk. A házasság a felek olyan komplementer, kizárólagos, egyenlőségre épülő jogi köteléke, amit akaratnyilatkozattal létesítenek egymással, ezzel a jogrend által elismert olyan intézményt hoznak létre, amelyből egymás irányában jogok és kötelezettségek származnak és amellyel a társadalom és a jogrend felé egységként, egymást és a közös életet vállalva, állandóságra mutatón, szolidaritáson alapuló közösséget, családot teremtenek, vagyis kettejük közössége strukturálisan gyermekek születésére és nevelésére irányul. Természetesen a jogintézményi

¹ Az ezredfordulón a tartós partnerkapcsolatban élők 13 % az élettársi kapcsolatot választotta, ma már ez az arány 20%. Id.: PONGRÁCZ Tiborné – SPÉDER Zsolt: Élettársi kapcsolat és házasság hasonlóságok és különbségek az ezredfordulón. *Szociológiai Szemle*, 2003/4 55. és az 1.1.1. A népesség családi állapot, korcsoport és családi állás szerint http://www.ksh.hu/nepszamlalas/ablak_csaladtipusok_jellemzoi. Egy párkapcsolatra átlagosan 1,74 gyermek jutott, így fel kell merülnie, mi lehet a megoldás a súlyos demográfiai problémákra. A tanulmány szerint a gyermekvállalás szempontjából különbség van a házasságok és együttélések között. Míg átlagosan egy házasságra 1,83 gyermek jut, azaz közelebb vannak ahhoz, hogy saját maguk helyére utódot állítsanak, addig egy élettársi kapcsolatra csupán 1,17 gyermek, vagyis inkább generációjuk megfelelőzése irányában mozdulnak el, tehát a jogalkotónak fel kell tennie a kérdést milyen családképet támogat.

elemzésnél mindig a szabályozást célját tekintjük elsődlegesnek, amit a tartalom és forma szolgál. Vagyis a mögöttes kérdésünk mindig az, hogy adott szabály hogyan szolgálja a házasság célját. Fogalmi elemzésünk így három kérdést jár körbe, a házasságot érő három kihívás mentén: 1. A házasság kötelékének, jogi elköteleződést konstruáló intézményének kereteit. 2. A házasfelek jogai és kötelességei, vagyis az intézményi tartalom kapcsán kirajzolódó karakterét. Mint említettük e kettő szorosabb összetartozása miatt, illetve mindkét aspektust a versengő társkapcsolatok oldaláról érő kihívás okán ezeket a házasságot és az egyéb társkapcsolatokat elemző egy-egy fejezeten keresztül végeztük. 3. A házasság a felek komplementer kapcsolatából fakadó reprodukcióra, leszármazáson alapuló család alapítására való irányultságának megkérdőjeleződését tekintjük át.

A házasság intézményének történeti perspektívájából egy következtetést biztosan levonhatunk: a házasság sikeres jogintézmény. Bár a történelem folyamán sokféle együttélési forma bontakozott ki a különböző berendezkedésű és értékeket valló társadalmakban, házasság volt és házasság lesz. A házasság leglényegi tartalma, a jó működéshez szükséges modellje nem változott, bár a körülményeknek köszönhetően sokat csiszolódott az intézmény. Kérdés, hogy ha a jogalkotó olyan módosításokat eszközöl, amelyek már magát a fogalmat érintik, házasságról beszélhetünk-e a jövőben?

II. A KUTATÁS MÓDSZERE

A házasság fogalmi elemeinek körbejárását úgy végezzük, hogy a házasság alanyai körében a felekkel mint házastársakkal – tehát a házasság mint a felek javára létrejövő viszonyal –, nem pedig mint szülőtársakkal foglalkozunk elsődlegesen. Nem vonjuk kétségbe ugyanakkor, sőt kifejezetten utalunk arra, hogy a házasságból fakadó egyik legfőbb jó, mind a felek egymás közti viszonyában, mind társadalmi perspektívában gyermekek születése és felnevelése.

A házasságot tehát mint jogi elköteleződést jelentő intézményt vizsgáljuk, amely a felek jogai és kötelezettségei által megadott módon garantálja a szabályozási cél megvalósulását. A vizsgált három kihívás közül az első kettő, hatásának kölcsönössége okán, szorosan összekapcsolódik. Elsőként a saját belső, intézményi szabályozottságát elemezve azt tekintjük át, hogy mennyire felel meg a házasság fogalmának a házasságra vonatkozó szabályozás. Másodikként azt, hogy mennyire borítja meg az intézmény rendszerét az a külső kihívás, hogy jogi kötelék nélkül érhetőek el bizonyos joghatások. A jogi elköteleződés mint keret és a jogi tartalom egymásra gyakorolt hatásai tehát párhuzamosan esnek vizsgálat alá a házasság magánjogi szabályozásáról és a versengő társkapcsolatok szabályozásairól szóló fejezetekben. Harmadikként pedig azt a kihívást, ami a házasság célját, reprodukcióra irányulóságát, különböző neműek közöttiségét, komplementer karakterét éri. Természetesen, ahogy az egyes fogalmi elemek, úgy a kihívások is egymással is összefüggnek.

Tekintettel arra, hogy a házasság és a partnerkapcsolatok szabályozása számos jogterületet érint, szükségszerű a vizsgálatot leszűkíteni, így azt elsősorban a polgári jog, azon belül a családi jog valamint az alkotmányjog, alapjogok területére szűkítjük. Ennek oka, hogy a házasságra egyszerre tekintünk legszemélyesebb magánjogi és a társadalom számára legalapvetőbb alkotmányos jelentőségű intézményként.² Így elsősorban nem mint adóalany, vagy a szociális jogok vagy eljárásjogi mentességek jogosultja lesznek fontosak a felek és jogilag értékelt kapcsolatuk, hanem ezek csak mintegy háttér, eszközök az előtérbe helyezett egyedi alkotmányos védelemmel ellátott magánjogi intézmény megvalósulásához.

1. Doktrinális elemzés tárgyává tettük, hogy a házasságra vonatkozó szabályozás a felek belső és külső viszonyaiban, a házasság kezdetén és végén hogyan befolyásolják az intézményt, mennyire felelnek meg, hogyan segítik a sikeres házasságokat. Vagyis mivel az alapértékként deklarált házasság és család védelmét a mindennapi magánjogi viszonyokban a családjog szabályai teszik működővé, tehát fontos kérdés, hogy a családjog közvetíti-e ezt az értékválasztást. A társadalom evidens érdeke, hogy stabil kapcsolatok és stabil alapokon álló családok szülessenek, mivel a társadalom legkisebb egysége a „nő és a férfi nemzés céljából”

² Aquinói Szent Tamás a házasságot egyszerre természetes intézményként (*officium naturae*) és társadalmi intézményként (*officium communitatis*) írja le, szentségi (*sacramentum*) és a lelkek javára szóló intézményi (*officium spiriluale*) volta mellett. St. Thomas AQUINAS: *The Summa Theologica*. Supplement Questions 41-67 Matrimony. New York, Benziger Bros. edition, 1947. (Translated by Fathers of the English Dominican Province) E kettősség Modestinusnál: a házasság „*a férfi és a nő kapcsolata, egész életre szóló sorsközösség, isteni és emberi jog szerinti közösség*” Digesta 23. 2. 1. ld. FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és intézményei*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996. 253.

létrehozott közössége, vagyis a család,³ amely közösségben a személy kibontakozhat.⁴ Megvizsgáltuk a házasság létrejöttének és megszűnésének szabályai hogyan befolyásolják a tartós házasságokat mint jogalkotási célt.

2. Tartalmi szempontból elemeztük hogyan hat a házasságra a többi partnerkapcsolat jogainak bővülése, így áttekintjük az élettársi kapcsolatok újraszabályozása általi, a hipotézis szerinti gyengítő hatásokat, valamint a bejegyzett élettársi kapcsolat formájának megjelenését. A jogi reformok vizsgálatának módjaként további három szempont segíthet az értékelésben: a mérték, a koherencia és az idő.⁵ Azaz milyen sok, partnerkapcsolatokat érintő szabály kerül bevezetésre, ezek milyen összhangban vannak egymással és a családjogi jogalkotás céljával, valamint hogy ezek mennyiben követik a társadalmi változásokat és igényeket és mennyiben idézik elő azokat. Ennek módszereként alapvetően jogintézményeket vetünk össze és értékelünk, vagyis azt, hogy a házasság és más partnerkapcsolati formák szabályozásában milyen jogtechnikai, tartalmi hasonlóságokat és különbségeket figyelhetünk meg. Az anyagi jogi szabályokon kívül a szakirodalmi források kritikai elemzése is segíti a kívánatos jogi rendezés feltérképezését. Emellett fontos szerepet játszik a gyakorlati problémák feltárása és az összehasonlítás, valamint a dogmatikai tanulságok felhasználásával felvázolt megoldási irányok.

Természetesen ebben a körben célszerű szűkítést alkalmazni a terjedelmi és célszerűségi korlátok miatt. Meghatározásra kerültek bizonyos jogrendszer típusok, melyek elemzésével megfigyelhetőek a hasonló társadalmi kihívásokra adott eltérő és közelítő válaszok, illetve így a különböző szabályozásokban alkalmazott partnerkapcsolat-szabályozási megoldástípusok is rendszerezésre kerülnek. A vizsgálat fő irányai, alapvetően a magyar szabályozás mellett a germán, napóleoni és északi jogcsalád egyes jogrendszerei, valamint az angolszász jogcsalád egyes jogrendszereiből válogattunk oly módon, hogy mindig külön kiemelésre kerül egy-egy egyedi, valamilyen szempontból fontos megoldás.⁶ A germán jogcsalád – így különösen a német jogrendszer – hatása a magyar jogrendszerre és különösen a magánjogra már önmagában elég magyarázatul szolgálna, európai jelentősége pedig továbbra is meghatározóvá avatja az összevetésben. A civil házasságjog szempontjából a napóleoni kódex – és az ez alapján születő polgári törvénykönyvek – minden mást megelőző. A spanyol jogirodalom pezsgő módon tárgyalja a házasság és más társkapcsolatok témáját és kiemelendő, hogy a házasság intézményét tekintve különösen is erős a kánonjogi hatás, amelyet jól példáz a házasság 1981-ig fenntartott felbonthatatlansága. Így néhány esetben a civiljogi kidolgozottság erősebben tapad a kánoni dogmatikához, különösen a terminusok terén, másfelől a nagy sebességgel érkező módosítások egy nem teljesen kiforrott területen hatnak. Az északi országok jogfejlődésére azért érdemes odafigyelni, mert családjogi téren kiváltképp sok kérdést

³ Arisztotelész: *Politika*. Gondolat Kiadó, 1984. 1252a 2. bekezdés.

⁴ José Ramón de VERDA Y BEAMONTE: El libre desarrollo de la personalidad como principio inspirador de la Ley 13/2005, de 1 de julio, por la que se modifica el Código Civil en materia de derecho a contraer matrimonio. In: José Ramón de VERDA Y BEAMONTE (szerk.): *Comentarios a las Reformas de Derecho de Familia de 2005*. SA, Editorial Aranzadi, 2006. 49.

⁵ Gerda NEYER – Gunnar ANDERSSON: Consequences of family policies on childbearing behavior: Effects or artifacts? *Population and Development Review*, vol. 34., no. 4. (2008), 701.

⁶ Ez igazodik a Zweigert – Kötz-féle felosztáshoz, de a nyugati monogám házasságfogalomra szűkítetten. Ld.: Konrad ZWIEGERT – Hein KÖTZ: *Introduction to Comparative Law*. Oxford, Clarendon Press, 1998. 67-73.

rendeztek Európa többi államát megelőzően jogegységesítéssel, mintegy példaként is hatva európai törvényhozásokra.⁷

Az angol-amerikai jogcsalád leginkább egyedisége és jogrendszerei heterogenitása miatt válik külön, azonban sajátos szemléletének megoldásai, jogi gondolkodása a házasság tekintetében is összetett módon hatnak jelentős befolyása által. Ebből az európai szempontból fontos Anglia és Wales valamint néhány esetben egyesült államokbeli megoldásokra térünk ki.

Így a nemzetközi kitekintés a teljes állami szabályozottságtól, mind azonos neműeket házasságban elismerő, regisztrált és *de facto* élettársakat szabályozó országoktól (Svédország), mind a házasság mellett csupán a bejegyzett élettársi kapcsolatot szabályozó törvényhozási megoldások (Németország), valamint a felek magánautonómiáját előtérbe helyező megoldások elemzése (Franciaország), ahogy az élettársak szabályozásának hiánya (Lengyelország) is segíthet a már működő különböző rendszerek hatásainak, joggyakorlatának ismertetése a tanulságok levonásában. A spanyol jog elemzésére azért is esett a választás, mert egyrésztől partikuláris szabályozottság jellemző az élettársi kapcsolatok terén, azonban a házasság azonos neműeknek is nyitott így nem tekinthető homogénnek a szabályozás.

A különböző együttélési modellek, a jog által szabályozott párkapcsolatok vizsgálata kettéválik strukturális és funkcionális elemzésre, azaz egy-egy modell szabályozásának felépítése után, annak működése, mind a felmerülő problémák vizsgálata, mind a társadalmilag betöltött működése is tanulmányozható.

3. A házasság szabályozásának célját vizsgálva azzal a kihívással szembesülünk, hogy a házasság és annak gyermekvállalásra irányuló volta kérdőjeleződik meg, amikor két személy érzelmi összetartozásának állami elismeréseként átértelmezve vagy azonos neműek által is megköthetővé válik a házasság vagy tartalmilag házasság-szintű jogokat adó intézményt hoznak létre.

Alaposan elemeztük a nemzetközi egyezményekben deklarált házassághoz való jogot és az Alaptörvény házasság- és családvédelmét, a házasságvédelmének adott Alkotmánybírósági értelmezést, valamint a nemzetközi egyezményekhez kapcsolódó kontrollmechanizmusok bírósági gyakorlatát, amely maga is elmozdulást mutat. Tehát vizsgáltuk az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatát is. Sőt egy tengerentúli kitekintés (USA) is célravezetőnek tűnt, mivel megfigyelhető a fokozatos elmozdulás – és az ehhez használt jogi érvelés – a házasság fogalmának kiterjesztése terén.

Az egyes országok törvényeinek és gyakorlatának elemzése után tanulmányoztuk az Európai Unió jogának fokozatos előretörését a magánjogban, ennek hatásait a házasság és az élettársi kapcsolat intézményére, különösen a személyek szabad mozgásának jogán keresztül. Minthogy Magyarország sem vonhatja ki e közös jogrend befolyása alól magát, megvizsgáltuk a jogharmonizáció lehetőségeit és a családi jog specialitását az uniós jogban, valamint az Európai Unió Bírósága gyakorlatának változását az esetjog elemzésével. Az európai kontextus miatt fontos, hogy rátekintsünk, mely uniós tendenciák vezethetnek, és milyen irányban határozhatják meg a partnerkapcsolatokra vonatkozó joganyag alakulását. Így mind az uniós

⁷ Uo. 284.

kompetenciák, mind az Európai Unió Alapjogi Chartája valamint a közvetlenül családjogi tárgyú jogalkotás is az elemzés alapját képezte, ezek bírósági gyakorlatával együtt.

Továbbá akár a jogharmonizációhoz, akár az összehasonlításához is kapcsolódva, kitértünk összehasonlító jogi munkákra, többek között olyanokra, melyek szintetizálják is eredményeiket alapelvekben vagy modellszabályokban, úgyis, mint az Európai Családjogi Bizottság⁸ munkássága és a Családjogi Modelltörvény bizonyos szabályai.

⁸ 2001-ben létrejött egy szakértőkből álló akadémiai testület, az Európai Családjogi Bizottság, amelynek a célkitűzése, hogy egységes anyagi jogi alapelveket fogalmazzanak meg, modell keretszabályokat, közös európai családjogi elveket alkossanak, munkásságával részletesen foglalkozunk.

III. AZ ÉRTEKEZÉS ÉS A KUTATÁSI EREDMÉNYEK RÖVID BEMUTATÁSA

Vizsgálatunkban arra a kérdésre kerestük a választ, milyen helye, szerepe és jövője van a házasságnak a társadalomban, a jogalkotásban és a joggyakorlatban benne és körülötte zajló folyamatok eredményeképpen. A polgári házasság szabályozásának előfeltétele, hogy végiggondoljuk, milyen érdek fűzi a jogalkotót a szabályozáshoz és hol van ennek a határa anélkül, hogy olyan jogállami elvek, mint a magánélet szentsége, a jobbiztonság vagy alapjogi garanciák sérülnének. Amennyiben az állam felvállalja, hogy a házassághoz mint intézményhez ragaszkodik, sőt azt védeni feladatának tartja, akkor ezt kibontva értéknek tartja a házasság lényegi elemeit, azt a keretet, amitől házasság a házasság, azt pedig amitől nem, azt nem védi. Tehát egy értékválasztást tesz – kérdés volt, milyen fogalmi tartalom melletti értékekről van szó, illetve, hogy ezt a jogalkotó megváltoztatja-e, valamint, hogy megváltoztathatja-e.

A társadalmi szempontok komplex figyelembevételére törekedtünk, aminek ugyan részét képezheti a közvélekedés, a társadalmi megítélés, azonban ez nem lehet egyetlen összetevője, ide tartozik a kultúra, a történelem, és a társadalmi realitás is. Azt találtuk, hogy ha megbomlik az állandóságra épülő, jogi köteleket jelentő, gyermekek születésére és nevelésére irányuló házasság- és családmódel, akkor be kell lépnie az államnak, hogy bizonyos funkciókat pótoljon. Ha felbomlik a házasság, vagy nem jött létre, akkor szociális háló lát el olyan funkciókat, amelyeket legjobban, leghatékonyabban és legolcsóbban a házasságon alapuló család látna el. Tény viszont, hogy egyre nagyobb számban nem házasságból származnak a gyermekek, ami szintén az állam beavatkozását hozta magával. Ugyanis a szülő-gyermek kapcsolat megállapítása, az abból fakadó jogok és kötelezettségekhez elengedhetetlen és már jelentősen kisebb számban áll be vélelem útján, mivel nem a házassági kapcsolat következménye. Így alternatív leszármazási kapocs létrehozására van szükség: teljes hatályú apai elismerés, bírósági ténymegállapítás, reprodukciós eljárásból fakadó vélelem. Azonban ez nem jelenti azt, hogy az állam ne tehetne értékválasztást azzal, hogy mely családfórmát támogatja különösen, mire ösztönzi állampolgárait.

Vizsgálatunkban a házasság fogalmának három alapelemét bontottuk ki, bármelyik hiánya esetén nem beszélhetünk házasságról, különleges magán- és közjogi védelmet érdemlő intézményről.

1. A jogi elköteleződés: A házasság a felek általi akaratnyilatkozattal, de a közösség előtt létrehozott jogi köteleke, ami feltétel és időhatározáshoz nem köthető, így bonthatósága nem fogalmi eleme.

1.1. Alapvető kiindulópontunk volt, hogy a házasság egyik fogalmi meghatározója az állandóság. Ezért áttekintettük a házasság megkötésénél mi segítheti, hogy tartósabb házasságok jöjjenek létre és arra jutottunk, hogy a minél gyorsabban megköthető házasság, valamint a jegyesség eltűnése nem szolgálja ezt a célt. Hasonlóképpen megkérdőjelezhető helyes-e ha bizonyos szempontból azonosítja a jogalkotó az élettársi kapcsolatot, és a házasságot, amikor a házasság jogkövetkezményeit alkalmazza a házasság előtt együtt élők kapcsolatára.

1.2. Megvizsgáltuk, hogy mivel az emberi jogi egyezmények sem kötik ki, hogy a feleknek csak a civil házasság megkötésére van joguk, valamint mivel a házasságot a felek

akarategyilatkozata hozza létre, elképzelhető olyan rendszer, ahol a polgári házasságkötés mellett az egyházi házasság megkötésének is civiljogi hatásai vannak. Méltányolható érdekek fűződhetnek a házasságkötésre való alapjog valamint a világnézet szabad megvallásának alapjoga együttes gyakorlásához, vagyis a fakultatív polgári házasság rendszeréhez.⁹

Ez a megállapítás egyrészt közelebb visz bennünket a házasság mint magánjogi intézmény lényegéhez, amelyet az állami, ha úgy tetszik közösségi elismerés csak – ugyanakkor fontos mozzanatként – deklarál. Azonban mivel a házassági kötelék a felek által jön létre vannak olyan országok, amelyek ezt delegálhatónak találják az állam és egyház elválasztásának sérelme nélkül.

1.3. Továbbá a bontójog folyamatos egyszerűsödésével ez legfeljebb stabilitássá olvadó jellemző a további adminisztrációs irányba könnyítendő bontójoggal eltűnne. Ez egyrészt a házasság állami szabályozásának értelmét vetné fel, és inkább az életközösségben eltöltött időhöz lehetne kötni a joghatásokat, így az élettársi kapcsolat és a házasság közti megkülönböztetés értelmetlenné válna. Az ilyen folyamatokat jelzi előre az egyoldalú bontás könnyítése, a várakozási idő felszámolása, a rövid házasság esetén eltérő joghatások kikötése és az életközösséghez kötődő joghatások hangsúlyossága is. A bontás tekintetében az is megfigyelhető volt, hogy a bontások magas száma több társadalmi és jogalkotási folyamat együttes eredménye, kölcsönhatása. Vagyis ahol a bontójog feldúltságivá vált, a bontások száma csak az ekképp újraértelmezett házasságfogalom beépülésével indult drasztikus növekedésnek, ahol pedig nem volt lehetőség a bontásra, vagy a vétkességi bontójog sokáig tartotta magát, ott a házasság mellett működő partnerkapcsolatok terjedése miatt már nem ugrott meg a bontások száma olyan mértékben, mire liberalizálódott a bontójog. A vétkességi bontójog teljes megszűnésével védelem nélkül maradó jóvátételi igényekre adott sok kérdést felvető bírói válaszról a tartalmi kérdéseknél szóltunk. Azonban egy, a házasság stabilitását célzó – az Amerikai Egyesült Államok néhány államában bevezetett – jogalkotási kísérlet kapcsán megvizsgáltuk, hogy köteléki téren milyen eszközökkel lehet védeni a házasságot és melyek bizonyulhatnak hatékonyak.

Tehát egyrészt a bontási szabályok önmagukban nem biztosítják a házasságok stabilitását, ha párhuzamosan más kapcsolatokban is együtt élhetnek a felek, másrészt a bontási szabályok végletes könnyítése kockázatosá teszi a kapcsolatot a kötelezettségeket vállalóknak és a házasság újraértelmezéséhez vezet, végső soron az állandóság, vagy stabilitás fogalmi elemének elhalványodásával, elvesztésével. A házassági kötelék csak akkor jön létre, ha azt feltétel és időhatározás nélkül kötötték meg, tehát az a házasság, amely már megkötésekor eleve majdani felbontásáig nem pedig életre szól feltételhez kötött. A felbontás csak abban a jogilag nem támogatott esetben következhet be, ha a házasság teljesen és helyrehozhatatlanul megromlott.

1.4. Az, hogy könnyebb a válás és ennek ellenére, e reformok bevezetését követően egyre kevesebben kötnek házasságot, egyre többen élnek élettársi kapcsolatban, nem logikus, hiszen, ha könnyebb kilépni a házasságból akkor miért nem kötnek házasságot, miért választják az

⁹ Ilyen lehetőséget biztosít például Lengyelország, Észtország, Horvátország, továbbá Spanyolország is.

élettársi kapcsolatot? Az élettársi kapcsolatban még ennyire sem kell elköteleződni, az életközösség megszüntetésével megszűnik maga a kapcsolat.

Azontúl, hogy egy élettársi kapcsolatnál nehéz megállapítani, hogy milyen igények illetik meg a feleket a vagyonuk tekintetében, a közreműködési elmélet inkább szerződési háttere okán, ami magából a kapcsolatból következik, azt is nehéz megállapítani, meddig terjedjen a jogalkotó által szabályozása alá vont élettársi kapcsolatok köre. Ebből a szempontból lényeges, hogy a szociológiai élettársi kapcsolat mindig tágabb kört fog felölelni, mint a jogi élettársi kapcsolat, és ehhez képest a megragadott jogi tények nem egyértelműen vezetnek a tágra vontan megadott jogkövetkezményekhez. A szakirodalomban inkább bírált a magyar szabályozás annak ellenére, hogy az élettársi kapcsolatok európai összehasonlításban relatíve sok jogot kapnak, és az sem tekinthető egyedinek, ahogy többletjogokat természetes családdá válásuk esetén rendel hozzájuk a jogalkotó.

2. Jogok és kötelezettségek által meghatározott státusz: Igyekeztünk vizsgálat tárgyává tenni, hogy a magánszférába tartozó házastársi kapcsolat és a házasság társadalmi pozíciója milyen egyensúlyt követel a szabályozás terén.

2.1. A házasság tárgya a közös élet, aminek működéséhez a jogalkotó deklarálja a házaspár minimum kötelezettségeit azzal, hogy ezek betartása és teljesítésének követelése a felek magánéletébe tartozó, külső jogi kényszerrel ki nem kényszeríthető, a felek közti viszonyból következő sajátosság. A jogok és kötelezettségek ettől a ténytől nem lesznek kevésbé jogiak, azonban a legújabb bírói gyakorlat szerint megsértésük esetén szankció csak akkor kérhető, ha az egyik fél magatartása a személyhez fűződő jogokat olyan súlyos mértékben sérti, hogy arra már a családjogon kívül is reagál a jogrend, vagy ha a jogsértő kárt okoz. A családjogon belül elérhető válaszok vagy az életközösség, vagy a vagyontársaság megszüntetését célozzák. A vétkességi bontójog megszűnésével bizonyos elégtétel iránti érthető igények válasz nélkül maradnának a személyiségi jogi szankciók nélkül, azonban ezek adekvát alkalmazása kételyeket ébreszt.

2.2. A kutatás alapvető módszeréből fakadóan a különböző országok szabályainak áttekintése a házasságra vonatkozóan horizontális összehasonlítása, valamint a különböző partnerkapcsolati formákra vonatkozó szabályozás vertikális vizsgálata során arra a fontos megállapításra jutottunk, hogy a házasságra vonatkozó szabályokat nem lehet a más, jogilag szabályozott társkapcsolatok kontextusán kívül értelmezni, így az élettársi kapcsolatok és a regisztrált partnerkapcsolatok életközösségi aspektusát is részletesen dolgoztuk fel.

2.3. A dolgozat áttekintést nyújt az Európában létező törvényes vagyoni rendszerek főbb típusairól, illetve a különböző vagyoni rendszerek dogmatikai hátterét is elemzi. A vagyoni rendszerek a különböző országokban kulturálisan, jogtörténetileg erősen beágyazottak, ami a modern egyenjogúságra épülő házasság és az individualista szemlélet kereszttüzében közvetíti az adott társadalom házasságról kialakított képét. Ebben az összevetésben a magyar korlátozott vagyontársasági rendszer megfelelő egyensúlyt teremt az egyéni autonómia kívánalmai és a házasság közösségi, szolidáris természete között. A Ptk. a vagyon tekintetében csekély családvédelmi szabállyal korlátozottan ad lehetőséget a feleknek, hogy a törvényes rendszertől eltérjenek, ami a vagyontársasági rendszerekben az összehasonlítás szerint lehetne hangsúlyosabb. Természetesen a méltányosság és a gyengébb fél védelmének családjogi

alapelvei segíthetnek a bírói gyakorlatban kidolgozni, mely vagyoni jogi szerződések találtak könnyűnek az alkotmányos házasságvédelmet és a család védelmét figyelembe véve.

2.4. A házassági és az élettársi vagyoni jogi szerződések országos nyilvántartása mint közhiteles nyilvántartás véleményünk szerint közhiteles nyilvántartásként nem fogja kiállni a gyakorlat próbáját, ami a csekély ügyszámból már most prognosztizálható. Minimálisan a vagyoni berendezkedés szempontjából oly lényeges ingatlanvagyoni esetén az ingatlan-nyilvántartásba való bevezetést a szerződést kötő felek kötelezettségévé tennénk, de a harmadik fél tájékoztatásának kötelezettsége is kiemelt súlyt kaphatna, esetlegesen valamilyen értékhatárhoz kötéssel.

2.5. Elemeztük vagyoni rendszerek elméleti háttérét, hogy inkább szolidáris, közösségi alapon vagy individualista szemléletből fakad a házasság alatt szerzett vagyoni részesülés. A vagyoni közösségi rendszer azon aspektusát vizsgálva, hogy az életközösség alatt szerzett vagyoni a felek házassági közös vagyoniába fog tartozni, fontos kérdéseket vetünk fel a dogmatika oldaláról. Különösen ingatlanvagyoni esetén ez ingatlan-nyilvántartáson kívüli jogszerezésnek fog minősülni, amely, mint minden ilyen, az ingatlan-nyilvántartás közhitelessége ellen hat. Ezt a forgalombiztonság szempontjából közelíti meg a jogszabályi megoldás, mely az új Ptk.-ban önálló normaként, de a fedezetelvonó szerződés szabályait rendeli alkalmazni. Az ilyen tulajdonszerzés, az elbirtokláshoz képest összehasonlíthatatlanul magasabb száma és a két érdek közti egyensúly megtalálásának jogi lehetőségeit térképeztük fel. Lehetőséget látnánk az ingatlan-nyilvántartásban megfelelő módon jelölni, hogy a tulajdonszerzéssel házassági közös vagyoni keletkezett az adott vagyontárgy tekintetében, ami anyagi jogilag a közös tulajdon speciális esete.

2.6. A vagyoni jogi rendszerek tipizálása a Ptk.-ban a gyakoribb igénybevételt célozza és mindenképpen előrelépés a Csjt.-hez képest, azonban a Ptk. adós marad a házassági vagyoni jog terminológiájának kijavításával, a szakirodalomban kidolgozott dogmatikának megfelelő hazai megalkotásával. Ennek okaként a gyakorlatban beépült, alkalmazott hibás terminológia elterjedtségét lehet felhozni, azonban sajnálatos, hogy a Ptk. egészére kiterjedő dogmatikai és terminológiai igényesség ilyen a családjogi területen történő elengedésével történelmi lehetőséget mulasztott el a jogalkotó. Ez természetesen nem von le például a vagyoni jog területén a gyakorlatot kielégítő igényességű, átfogó rendszerezésének eredményéből.

2.7. Az élettársi kapcsolat szabályainak és a házasság szabályainak egymásra hatása figyelhető meg, tehát ez kétirányú elmozdulás, a részben hasonló élethelyzetek rendezése kölcsönösen hatnak egymásra. Egyrészt házassági szabályok, főleg jogkövetkezmények kiterjesztése főként a házassági kapcsolatokra, azok eljogiasítása, nem minden élettársi kapcsolatot választó szándékának felel meg, és tartalmilag kiüresíti a házasságot. Másrészt az alternatív együttélési modellek visszahatása a házasságra, minek következtében házasság fogalmi elemei gyengülnek, kérdőjeleződnek meg, a házasság élettársi irányba való elmozdulása is megfigyelhető: jogkövetkezmények az életközösséghez nem a házasság tényéhez kötődnek, felvetődik, hogy a felek nem egyenlő arányban tettek a házasságért fennállása alatt, így azt a közreműködési elmélet szerint vegyük figyelembe a vagyoni rendezésnél. Hosszútávon vagy a házasság és az élettársi kapcsolat tartalmi ozmózisa megkülönböztethetlenségükhöz vezet,

ebben az esetben megerősödhet az egyházi rítusok szerinti házasságkötés társadalmi szerepe, ha csak egy kisebbség számára is, vagy valamiképpen visszatér a házasság primátusa és az élettársi kapcsolatot nem *sui generis* viszonyként, hanem az abból fakadó polgári jogviszonyok elbírálásával szabályozza a jogalkotó.

2.8. Ebben a körben az látható, hogy a különböző országok igen vegyes módon szabályozzák a házasságon kívüli kapcsolatokat, egyrészt érzékeli a jogalkotó, hogy megnövekedett az ilyen kapcsolatok száma és az ebből fakadó jogviták valamiféle jogi választ kívánnak, azonban az is megfigyelhető, hogy a családjogi jogalkotások *ad hoc* jelleggel reagálnak a társadalmi igényekre, inkább lekövető módon, hiányzik az egységes családjogi vízió. A jogkövetkezményeknek az intézmény céljából, funkciójából kellene következniük.

2.9. Arra a következtetésre jutottunk, hogy a házasság intézménye polgári jogi rendszerként működő intézmény. Mint ilyen rendszer saját belső szabályozottsága folytán egyensúlyra törekszik a mellérendeltség, egyenlőség, együttműködés elvei szerint azért, hogy szolidáris karakterét megőrizhesse, közösségi jellegű céljait megvalósíthassa. Ideális szabályozása és megvalósulása ezt garantálja. Téved a jogalkotó, amikor úgy értelmezi a kevesebb házasságot, hogy az emberek individualistábbak, jobban szeretnék megőrizni az önállóságukat, tehát olyan szabályokat kell alkotni, amelyek az egyéni autonómia irányába hatnak, miközben ez csak egy én-védő reakció arra, hogy kockázatosabb lett a házasság, és ha már így van akkor a nagyobb kockázattal kevesebb terhet vállalnak ezért létesítenek inkább élettársi kapcsolatot. A jogalkotónak döntenie kell, hogy melyik formációt támogatja, és mivel az Alaptörvény kötelezi, hogy a házasságot támogassa ennek nem kellene kérdésnek lennie.

Amennyiben a szabályozás megbillenti ezt a rendszert az intézmény destabilizálódik, célját nehezebb betölteni. A könnyű bontással megdőlt a struktúra egy irányba, túl nagy kockázatot jelent belépni a rendszerbe, mert a "befektetések" amit tesznek a felek könnyen egyensúlyvesztéshez, hátrányos helyzethez vezetnek, ha a másik kilép. Másrészt a rendszer keretei is fellazultak az élettársi kapcsolatok jogainak bővítése hatására, hiszen bizonyos kötelezettségek vállalása nélkül is elérhetőek bizonyos jogosultságok. Mivel a magánjog mindig egyensúlyra törekszik, tehát más jogokkal és kötelezettségekkel ez a hatás valamennyire kiegyensúlyozható, ha viszont tovább döntjük, még kevesebben fognak belépni a rendszerbe, ebben nyilván igazodni kell a megváltozott körülményekhez. Például a házasságkötésnél a tudatosabb döntés elősegítése, bontásnál várakozási idő vagy a vagyoni jogi szabályokkal az egyensúly irányába mozdítható az intézmény, ha közösségibb szabályokat alkalmazunk, tehát inkább közös vagyon, mint vagyon elkülönítés további családvédő szabályok beillesztése a vagyoni jogok közé. A jogok és kötelezettségek jogi jellegének alaposabb kidolgozása *sui generis* családjogi következményekkel kötelezettségek megsértésénél. Azon tendencia megállítása is kívánatos, hogy a más partnerkapcsolatokat a házasság joghatásaival ruházzák fel, tehát az élettársi kapcsolattól való markáns elválasztása.

3. A házasság szabályozásának a célja, a családi kapcsolat, a reprodukcióra irányultság mint fogalmi elem: A házasság a felek komplementer viszonyából kiindulva a jog által relevánssá tehető jogi tényekből, az emberi természetből fakadóan alapvetően reprodukcióra irányul. A dolgozat vizsgálja a házassághoz való alapjog és a házasság intézménye alkotmányos védelmének megvalósulását, szintén összevetésben más országokkal és a nemzetközi

szabályozással. Ehhez azonban lényeges előkérdés, hogy tulajdonképpen mi a jogintézmény célja és ebből fakadóan a védelem oka, végső soron mi a házasság szerepe a társadalomban, ha megfelelően meghatároztuk fogalmát.

3.1. Az egész dolgozatban megvitatott házasságfogalom alapjogi értelmezése ugyanis különböző eredményre vezet. Bizonyos fogalomértelmezés esetén az adott fórum ellentmondásokra fog jutni, míg a megfelelő értelmezés mellett érthetővé válnak a házasság karakteréből következő szabályok és hatásmechanizmusok a szabályok és társadalmi változás kapcsán. A magánélethez való jog és a családi élethez való jog elválaszthatlansága eredményeként olyan jogokat talál a bíróság, ami originalista értelmezés mellett a megfogalmazók szándékán kívül esett, dinamista értelmezés mellett pedig nem következik a társadalmi változástól, a dolgok természetéből, a jogilag relevánsá tett tényekből. Az így talált házasságértelmezésről megállapítottuk, hogy újradefiniálja a házasságot, megváltoztatja a lényegét.

Az érvelések vizsgálata során milyen változások támasztják alá az ilyen átfogó módosulásokat megállapítottuk, hogy bár fontos szerepet tölt be a társas kapcsolatok terén bekövetkező társadalmi (társadalmi változás egy gazdasági változás, egy demográfiai, egy technikai, egy világnézeti-kulturális, de egy jogi változás is indíthat el társadalmi változást) és értékfilozófiai változás és ennek kapcsolata jogszabályi módosulással, illetve ezek egymásra gyakorolt hatása, kielégítő magyarázat nincs egy ilyen mérvű újradefiniálásra.

3.2. Alkotmányjogi oldalról az is megfigyelhető az összehasonlításból, hogy amely államok nem deklarálják az alkotmányukban a házassághoz kapcsolódóan jogot, vagy legalább védelmet, egyrészt könnyebben adnak meg jogokat más partnerkapcsolatoknak, másrészt könnyebben változtatják meg a házasság fogalmát és terjesztik ki azt az azonos neműek kapcsolatára is. Ahol van alkotmányos deklaráció, ott is folyamatos „haladó” dinamikus jogértelmezés mellett változhat a család és a partnerkapcsolatok fogalma, jogai. Ez a társadalmak viszonylagos hasonlósága mellett társadalmi közvélekedés, politika és végső soron értékrendbeli kérdés.

3.3. Ha a házasság, az utódnemzés és a szexuális kapcsolat között megszűnik az összefüggés strukturálisan is – tehát nem a kisszámú különleges esetben nem szexuális kapcsolatból származó, a gyermektelen pároknak jogi vagy orvosi beavatkozással való a gyermekhez jutására gondolunk –, megszűnik a házasság fogalma eredeti értelmében. A nemzés és a szülőség közötti kapcsolat is lazul, így jogot formálhatnak az azonos neműek a szülőségre alternatív módokon, mivel természetes módon nem tudnak. Az ilyen értelmezések és változtatások következményei, mint a családjogi jogalkotás általában, nehezen jósolhatóak meg előre, azonban már most is látszik, hogy komoly kérdéseket vet fel például a gondolat- és vallásszabadság, vagy a gyermek jogai és érdeke vonatkozásában, illetve paradigmaváltást hoz abban a tekintetben, hogy mi a szabályozás indoka.

3.4. A dolgozat vizsgálja továbbá a házasságra és az egyéb partnerkapcsolatokra vonatkozó szabályok európai harmonizációjának lehetőségét, kezdve a kollíziós szabályok egységesítésére vonatkozó törekvésekkel, a Családjogi Bizottság Alapelveit. Az európai harmonizáció lehetőségeit vizsgálva azt figyeltük meg, hogy akár az Európa Tanács, akár az Európai Uniót vesszük szemügyre, bár mindkét nemzetközi formáció tagjai hatáskörébe tartozónak tartja a

családjogot, direkt és indirekt módon hatással van a házasság és az egyéb partnerkapcsolatok nemzeti szabályozásaira. Mégis megfigyelhető egy harmonizációra irányuló szándék kibontakozása. Az egyes jogrendszerek vizsgálatánál megállapítottuk, hogy a joghatások terén is nagyon vegyes a kép, és nincs összhangban a megadott jogok köre a kapcsolat természetével, sokszínűségével. Ebből a szempontból a harmonizáció alapvető akadálya a fogalmi tisztázatlanság, valamint a célok és eszközök koherenciájának hiánya. Ezzel kapcsolatos az a megállapítás is, hogy a családjog területén jelentős szerephez jut a jogrendszerek versenyének jelensége. Ennek eredményeképpen a szabályozás liberalizálódása következik be, ami nem egyszerűen kevesebb szabályt, vagy kevesebb kötelezettséget jelent, hanem gyengébb védelmet és fogalmi újradefiniálást. Egyébként a társkapcsolatok versenyéről is beszélhetünk, ahol a rövid és hosszú távú egyéni és társadalmi előnyök és hátrányok nem tükröződnek a megadott jogok tekintetében. Ezen folyamatok direkt és indirekt módon nemzeti családjogi elvek erodálásához és a liberálisabb családjogi megközelítés exportjához vezethetnek.

3.5. A kutatás további hasznosíthatóságát illetően kiemelendő, hogy jó néhány dogmatikai, a szabályozás szerkezetében megmutatkozó és terminológiai hiányosságra, pontatlanságra hívja fel a figyelmet, ami további kimunkálásra szorul, valamint hogy együtt vizsgálja az alapjogok hatását a magánjogi dogmatikára és a magánjog dogmatikájának elméleti előkérdéseit. Azt figyeltük meg – az összehasonlításban is –, hogy a szabályozás struktúrája konfliktusközpontú nem pedig a házasság szabályozási cél megvalósulásának garanciáira koncentráló. A dogmatika részbeni kidolgozatlansága, részben eróziója, egy olyan területen, ami különösen igényelné a pontos dogmatikát sok ellentmondáshoz vezet.

Az első fogalmi elem hiánya esetén egy kevésbé elkötelezett, bomlékonyabb, a társadalom és az egyének – különösképpen a gyermekek – szempontjából oly lényeges stabilitás kerül veszélybe, amit az élettársi kapcsolatok szociológiai realitása tükröz is. A második fogalmi elem hiánya esetén karakteres jogok és kötelezettségek kontúrja nélkül a házasság maga válik kevésbé közösségivé, szerződésibbé, individualistábbá bizonytalanabbá. Ha a harmadik fogalmi elem hiányzik akkor a házasság mint a család alapja társadalmi és magánjogi funkciója tűnik el és átértelmeződik a házasság fogalma.

A jogterület sajátossága az értékközpontúság – ami az egyházi házassági dogmatikában nyilvánvalóan adott –, amivel kapcsolatban mintha elbizonytalanodna a jogalkotó, így a családi jogalkotás célja, víziója tűnik homályosnak. A családjogi jogalkotás jelenlegi problémája, hogy cél nélküli, nincs egységes (jövő)kép a házasságról, a családról. Így a nagy lendülettel készülők reformok kísérletezőek, pillanatnyi politikai célt kielégítőek, rendszertanilag pedig önellentmondásosak, kontextusból kiragadottan reagálnak a társadalom felszínén vagy gondolkodási eszmeáramlatokban felmerülő kérdésekre, vagy a társadalmat nagyban érintő problémákra részben az okok kutatása nélkül próbálnak tüneti kezelést nyújtani, elfeledkezve az egész képet tekinteni. Így a jogalkalmazás és jogértelmezés is átfogó cél nélkül sodródik, ami valamiképpen lecsapódik a családok életére ható jogban, ami biztos hogy hátrányára van mind a családnak, mind a társadalomnak, mind a házasságnak és végső soron feltehetőleg az egyéneknek is. Ezért is lehetséges, hogy ugyanarra a problémára rengeteg féle válasz születik a különböző jogrendszerekben. A házasság, a további partnerkapcsolatok és a család alapvető kérdései ezek a jövő társadalmi szempontjából.

A SZERZŐ KORÁBBI PUBLIKÁCIÓI

Az életközösség fogalma a különböző társkapcsolatokban In: Koltay András, Darák Péter (szerk.) *Ad Astra Per Aspera: Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press; PPKE JÁK, 2017. 583-588.

A házassági vagyoni viszonyok rendszerei különösen a felek autonómiája szempontjából. *Iustum Aequum Salutare*, 2017/1, 225-243.

Az uniós jog és jövője A házasság és más típusú együttélések témájában: Kitekintéssel az Európai Családjogi Bizottság munkásságára. *Iustum Aequum Salutare*, 2014/4, 141-156.

A Családjogi Charta és a civil jog házasságképe. *Iustum Aequum Salutare*, 2014/1, 28-33.

SCHANDA Balázs társszerzőjeként: A házasság védelme és a családjog: Egy amerikai kísérlet tanulságai. *Családi Jog*, 2012/10, 28-33.

Nomen est omen?: A házasságról szóló vitában használt érvelések vizsgálata. *Iustum Aequum Salutare*, 2011/4, 147-159.

Repedések a házasság intézményén - Az élettársi kapcsolat hatása, nemzetközi tendenciák: betekintés a spanyol jogba, hazai lehetőségek. *Iustum Aequum Salutare*, 2009/4, 231-252. (2009)

Szerkesztőként

Pro Vita et Scientia. Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából. Budapest, PPKE, Szent István Társulat, 2012. [szerkesztőként, társzerkesztők: Tattay Levente – Pogácsás Anett]